& ("AND SIGN")

Doç. Dr. Halil Ersoylu

Türkçenin bu günkü yazılı anlatımında bazı şaşırtıcı ve düşündürücü yeni unsurlar göze çarpmaktadır. Dilimizin kendi yapısında var olmayan; inceliğinde, güzelliğinde bulunmayan "ortaya henüz çıkmış, çıkarılmış; yalan yanlış, ilgili ilgisiz aktarılmış, yamanmış; türedi" karşılığındaki yeni unsurlardan biri de, İngiliz dili ile yazılan belirli nitelikteki bazı metinlerde & işareti (seslendirilişi: ənd) ile gösterilen ve yine söz konusu dildeki "and" (: ve ...) kelimesini karşılayan semboldür.

Türk dilinde, zaman zaman, batı dilleri ile yazılmış ünlü eserlerden aktarılan yabancı cümle alıntılarından veya kişilerin şu veya bu konudaki konuşmalarından, moda hâline getirilen kalıplardan (Number one: Bir numara), zamanın dış politikası ile ilgili olarak yapılan protestolara (Go home Yankee!: Amerikalı, yurduna dön!) kadar uzanan çeşitlilikteki sözler ve ibarelerle; bilimden sanata ve spora, günlük dilden düşünce diline, öten kuştan fosilleşmiş canlılara, açan çiçekten kömürleşmiş bitkilere, yiyecek içecekten giyecek ve yakacağa ... dek, çok değişik alanlara ait olmak üzere birçok terim, kelime gibi unsurların alınması, getirilmesi yeterli bulunulmamış olunacak ki, artık sıra yabancı dillerin *-işaret dili*nden veya körlerin eğitiminde kullanılan *braille alfabesi*nden değil- kendi metinlerinde bile son derece sınırlı ölçüde ve belirli amaçlarla kullanılabilen bazı işaretlere, sembollere de yer verilmeye başlanılmasına gelmiştir!

Türk dilinin uzun tarihi boyunca, halen kullanılan Lâtin harfli Türk alfabesi de içinde olmak üzere, geniş topluluklarımca benimsenilen belli başlı alfabeleriyle yazılan metinlerde, bazı kelimeleri karşılamak amacıyla birtakım semboller kullanılması, Gök Türk harflerinin geçerli olduğu döneme ve Türk yaşayış biçiminden ilham almış unsurlara, aittir. Meselâ, I işaretinin sü (:asker), → işaretinin ok[1] anlamına gelmesi gibi.

Arap harfli ve Fars alfabesinden tamamlanmalı Türk alfabesinde ise genel olarak sembolle gösterilen kelime -bir cümle veya kelimenin bir yahut birden fazla harf alınarak oluşturulan "kısaltma"lar dışında- bulunmamaktadır. Kökeni hangi dilden olursa olsun, metnin tam veya zaman zaman harekelenmiş bulunulması durumunda, kelime yapılarında yer alan ünlüleri belirtmek amacı ile "hurûf-ı hareke" denilen yazı işaretlerine başvurulmuş-

1 Ali Karamanlıoğlu, *Türk Dili*, İstanbul 1978 (2. b.), s. 40.

tur. Tabiî, bu işlem yapılırken bütün varlığı yalnızca bir tek sesin sembolünden ibaret olan "u, ü, vu, vü, ve" edatının, bazen, "ötre" denilen ve bu kelimenin yazıdaki karşılığının, yani harfinin aynı zamanda bir minyatürü hâlindeki bir işaretle (,;;) karşılanılmış olunması bir rastlantıdan başka bir şey değildir. Çünkü sözü edilen işaret, kelimelerde gereğine göre "o, ö, u, ü" seslerini belirtmek için kullanılmıştır. Bu ve benzeri bütün durumlar eski Türkiye Türkçesi, Osmanlı Türkçesi gibi, yüzyılları kapsamına alan uzun bir zaman dilimi içinde görülmüştür.

Arap harfli Türk alfabesinin değiştirilmesi dışında, Cumhuriyet Türkiye'sinde gerçekleştirilen çeşitli ve kapsamlı yenileştirmeler, zaten Tanzimat döneminden beri yönelinen batı medeniyeti ile olan ilişkileri gitgide artırmıştır. Birbirleri ile ilişkilerde bulunan toplumlar arasında karşılıklı etkilenme şüphesiz ki tarihin her döneminde görülegelen bir durumdur, normaldir. Normal olmayan ise etkilenmenin, kişi veya toplumun temel niteliğini, özünü değiştirecek ağırlığa, eziciliğe varmasıdır. Bu durum dil açısından ele alındığında ve Türk dilinin tarihine göz gezdirildiğinde; geniş topraklar ve değişik halklar üzerinde devletler, imparatorluklar kurulmasının, toplumlara ve onların inanç, kültür gibi değerlerine her açıdan engin bir hoşgörüyle bakılmasının, bir ölçüde de kendi millî varlığına, bunun başında gelen diline, onu tehdit eden tehlikelere zaman zaman kaygısızca bir tutum gösterilmesinin ve daha bütün bunlara benzeyen veya benzemeyen başka sebepler sonucunda, Türk dili, kendisini sürekli yabancı dil unsurları ile, hem de gereğinden fazla iç içe bulmuştur.

& işaretine, İngilizce olarak yazılmış tek dilli sözlüklerin büyük çoğunluğunda yer verilmediği gibi, bir yanı İngilizce olan iki dilli sözlüklerde tutulan yol da, birincisinde görülenden farklı değildir. Bu işarete, *Webster* serisi gibi sözlüklerin hacimli olanlarında bir madde hâlinde değil, ancak, sözlüğün sonunda ayrı bir kısımda ve topluca verilen "Sign and Symbols"[2] (İşaret ve Semboller) ana başlığı altında rastlanılabilmektedir. Bu durumda bile, astronomi, biyoloji, kimya, matematik, tıp ... gibi bir bilim dalına, uzmanlık alanına ait belirli bir kullanım için değil, ancak "karışık, çeşitli" anlamlarına gelen "Miscellaneous" başlığı altında ve "and" ile karşılanılarak[3] yer verilmektedir...

& işaretine, pek tabiî ki, şekilce bir kelime niteliğinde bulunmadığı için İngilizce sözlüklerin maddeleri arasında yer verilmemiş olunsa bile, ona, gös-

2 A Merriam-Webster, *The Merriam-Webster Pocket Dictionary*, New York 1947 (Second printing), 1534.

3 A.g.e., s. 1536.

terilen "and" karşılığının İngilizcede "ve, ile, birlikte; da, de" fonksiyonlarıyla kullanılan bir bağlama edatı olduğu göz önüne alınırsa, Türkçe metinlerde bu işaretin kullanılması, artık, batı dilinden de edat adı verilen gramer unsurunun Türkçeye sızdırılması, getirilmesi sonucunu doğurmuştur!

Türkçeye yabancı dillerden geçen isim, sıfat gibi kelimelerin genel sınıflandırılması yapılınca, bunların hepsinin "anlam taşıyan" unsurlar olduğu görülecektir. Oysa, edat olan kelimelerin anlam taşımadığı, yalnızca kelime grupları veya cümle kuruluşlarında "dil bilgisi bakımından görev yüklendiği" dikkate alınırsa, bu gibi yabancı unsurların Türkçeye girmesinin normal bir durum olmadığı, bu çeşit kelimelerin bazısının Türkçenin gramer yapısının bozulmasına yol açtığı bilinmektedir. Yüzyıllar önce, Farsçadan Türk diline giren ve birleşik cümle yapılmasında görev yüklenen "ki" bağlama edatı ile kurulan ki'li birleşik cümlelerin, Türkçenin bütün dönemlerinde, Türk diline, mantığına aykırı olarak kalakalması belirtilen tehlikenin bir örneği durumundadır.

& işareti, yazılı metinlerde, daha çok şirket (meselâ "Printed by William Collins Sons & Co. Ltd., Glasgow, Great Britain[4]), ortaklık, birlik, grup, refakat, eşlik (örnek: "Dear Mr. & Mrs. Charlton) gibi durumları belirten bağlamalarda, bazı kelime gruplarının kısaltma hâlinde kullanılmasında görevlendirilmekle birlikte, özellikle, kısaltmaların karşılıkları verilirken & yerine "and" yazılması, yani sembolün değil, doğrudan doğruya edatın kendisinin getirilmesi tercihi yapılmaktadır. "R & B rhythm and blues, R & D research and development,"[5] "P & O, Peninsular and Oriental (Steam Navigation Company),"[6] "P & G, Procter and Gamble" örneklerinde olduğu gibi. Peki, İngiliz dilindeki bu tutumdan hareket edilirse -bu & işaretinin aslındaki kullanılışının hakkını vermek için!- Türkçe ile yazılan metinlerin yukarıdaki örneklere benzer durumlarında acaba "and" edatını kullanmak mı (meselâ, araştırma *and* gelişme) gerekecektir?...

& işaretinin; Türkçe kelimelerle mi, Türk dili kuralı ile mi, yoksa bunların her ikisiyle birlikte mi veya hiçbirisiyle mi, daha da beteri, İngilizce kural ile fakat, bunların kurucularınca Türkçe sanılan (!) ve sayılan (!) yapılarda mı kullanıldığı zaman zaman karışan, birtakım *kelime kütleleri* (çünkü, &

4 Beryl T. Atkins, Alain Duval, Rosemary C. Milne and Pierre-Henri Cousin, Hélène M. A. Lewis, Lorna A. Sinclair, Renée O. Birks, Marie-Noëlle Lamy, *The Collins-Robert French Dictionary, French-English English-French*, Glasgow, 1990 (Second edition), s. 4.

5 Frederick C. Mish, E. Ward Gilman, *Webster's Ninth New Collegiate Dictionary*, Massachusetts, U.S.A., 1983, p. 1382.

6 A Merriam-Webster, *The Merriam-Webster Pocket Dictionary*, New York, 1947 (Second printing), p. 466.

işareti ile kelimeler öyle bir bütün oluşturuyorlar ki, artık, onlara cümlenin temel unsuru durumundaki çekimli fiil ilk sırada olmak üzere, başka herhangi bir cümle unsuru gerekmediği düşüncesi, bu çeşit kullanımlarda ağır basmaktadır (!), *kelime birliktelikleri* (!), Türkiye'de basılan metinler arasında, öncelikle son birkaç yıldan beri, başta, pembenin gelişigüzel herhangi bir tonunu değil de, özellikle kendi zevkine (belki de zevklerine) hitap edeninin özenle seçildiği, duyurma ve buyurma ile ilgili üslûpta da aynı özenin gösterildiği, gerisinin ise artık matbaadaki basım elemanının bilgisine, kültürüne, işinin çokluğuna (öyle ya "ile, ve" gibi iki, üç harf taşıyan kelimeler yerine bir çırpıda çıkan & işaretini koymak daha kolay gelmeli), bu hayırlı işe, moda bildiği bir şekille (&) katkıda bulunma arzusuna ve benzeri ihtimallere bağlı olarak basılan nikâh davetiyelerinde görülegelinmiştir. Bu günlerde, bu tip metinlerin bir kısmında yapılan biricik değişiklik, & işaretinin açık bir renkle, fakat hemen hemen bütün davetiye zeminini kaplayacak büyüklükte olması şeklindedir.

Nikâh, düğün ve benzeri işlerle ilgili davetiyelerden başka, önceleri büyük şehirlerin belirli cadde ve sokaklarında dizi dizi dizilmiş dükkân, mağaza, alış veriş merkezi, market, ile yabancı dillerden geçme adları taşıyan yerlerle, toplumsal yaşayışın gerektirdiği bütün kuruluşların, iş yerlerinin bir kısmında, ivedilikle ve kaçıncı kez olduğu unutularak, şekilce yeniden batılılaşmaya gidildiğinden, başta tabelâ ve vitrin camları olmak üzere göze çarpan yerler, Türkçenin hiçbir döneminde görülmeyen çeşitlilikte, bollukta yabancı kelime, gramer unsuru ve benzerleri ile kaplanırken & işareti de ilgili veya istenilen (!) bir yere konulmuştur. Bunun arkası çabuk gelmiş, & işareti birçok yerde kısa zamanda görünür olmuştur.

& işareti, yazılı basında hemen hemen her gün iç ve dış turizm ile ilgili ilânlarda ve cömertçe (!) kullanılmaktadır. İngilizcede bu işaret, ikiden fazla unsuru birbirine bağlama sırasında, genellikle, unsurlar virgülle ayrılmakta veya boşluk bırakılarak son iki unsurun arasına getirilmekte iken ("SMITH, JONES & ROBINSON LIMITED"[7]), Türkçe ilânlarda kaç unsur belirtilmek isteniliyorsa hepsinin de arasına birer adet & işareti getirilmesi daha yararlı, daha pekiştirici, bütünleştirici (kütleleştirici) sayılmaktadır. Bununla ilgili kimi örnekler Türkiye'nin en çok ve en az satan, gazetelerinden derlenmiştir: "ATİNA & SELANİK & KAVALA", "GALERİ & SERGİ & ATÖLYE ilânlarımız için", "İMALAT & TOPTAN & PERAKENDE".

---

7 Beryl T. Atkins, Alain Duval, Rosemary C. Milne and Pierre-Henri Cousin, Hélène M. A. Lewis, Lorna A. Sinclair, Renée, O. Birks, Marie-Noëlle Lamy, *The Collins-Robert French Dictionary, French-English English-French*, Glasgow 1990 (Second edition), p. 914.

& işaretinin Türkçedeki kimi kullanımları "Bilinmedik aş ya karın ağrıtır ya baş" ata sözünü hatırlatmaktadır. Çünkü bu tür kullanımlarda, işaretin normal fonksiyonunda olup olmaması bir tarafa, en basit mantık yapısının, daha doğrusu mantık kapısının dışında kalınılmaktadır! İşte bir örneği: "KIBRIS & GİRNE". Bu ilânı görenin zihninde canlanacak Türkçe yapı "Kıbrıs ve Girne" veya "Kıbrıs ile Girne" şeklinde olacaktır. Düşünülsün ki, bir kimse, avuç dolusu veya çek dolusu para ödeyerek bir yaz gecesi Girne'nin şu kadar yıldızlı otelinde turist olarak bulunmaktadır. Şimdi, bu kişi genel anlamda Kıbrıs'ta bulunmamakta mıdır! Yok, yukarıdaki ilânla belirtilmek istenilen Girne'nin dışında daha başka yer veya yerlerin de gezi çerçevesi içinde bulunacağı ise, bu durumda da "ülke" ile "şehir," diğer bir bakışla "bütün" ile "parça" birbirinden büsbütün ayrı, her biri başlı başına bir bütünmüş gibi ele alınmış olunmaktadır.

& işaretinin ara sıra kelimelerin yakınında, fakat mantığın uzağında kullanımının dışında, bir de tutarsız, rast gele bir tutumda yazıldığı görülmektedir. Kimi kez getirildiği kelimelerin kısaltılmaya uğratılmaksızın hem "&" ile, hem de "ve" ile üstelik aynı ibare için kullanılması bunu göstermektedir. "92 I KADIN & ÇOCUK I Kadının ve Çocuğun Dünyası Fuarı; Kadın ve Çocuk '92"

& işaretinin Türk yazı dilindeki varlığı, yukarıda belirtilen alanların dışına taşarak günden güne artmakta, çeşitlilik göstermektedir. Meselâ, işleri televizyon ve benzeri yerlerde gösteri yapmak olanların, sloganlaştırıcı bir reklâm kalıbı ile bu & işaretinden yararlandığı (L & L: Levent ile Levent) görülmektedir. & işareti artık, dergi, kitap gibi uzun ömürlü, kalıcı eserlerde bile cümle içinde, makale veya kitap başlığında kullanılmaktadır. "Çelik & 18 ayar altın kaplama, 4.8 mm. kalınlık",[8] "Güç & Ölüm",[9] "Kurt Seyt & Shura"[10] gibi. Bu gidişe göre, Türk dili mantığı, bilinci, saygısı, sevgisi... ile oluşmuş yapılar taşıyan, gözlerden geçerek gönüllere öyle girmiş Leyla *vü* Mecnun (Leyla *ile* Mecnun), Kerem *ile* Aslı, Karagöz *ile* Hacivat ve benzeri eserlerin yeni basımları yapılınca, çağdaş izler taşıması için şu biçimleri mi alacak: Leyla & Mecnun Kerem & Aslı, Karagöz & Hacivat!

& işaretinin Türk yazı dilindeki varlığı, birtakım düşünceleri, soruları, soru işaretlerini de zihinlere burmalıdır. Neden İngilizceyi kullanan toplumların dışında kalan, ama, onunla aynı dil kolu, dil ailesi içine giren diğer Av-

---

8 *Tempo* dergisi, sa. 1, İstanbul, 6 Ocak 1993, s. 138.

9 *Show* dergisi, sa. 43, İstanbul, 17 Ocak 1993, s. 12-13.

10 Nermin Bezmen, *Kurt Seyt & Shura*, İstanbul 1992 (altıncı baskı), zz. kitabın ön ve iç kapakları, 429, 430,...

rupa dillerinde bu & işaretine bir çapa gibi, bir cankurtaran simidi gibi bakılmamakta, metinlerinde yer verilmez, verilemez? Neden bu gün Türkçede yaşayan Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde ince söylenilmesi gereken sesi belirtmek için (kâr-kar) veya aitlik, mensupluk, nispet bildirmek için (millî-milli) bulunması şart olan, buna karşılık bilginin, öğrenmenin ilk basamaklarında olanlardan bilginlere kadar uzanan bütün kuşakların en azı tarafından ancak kullanılabilen, kaldırım gazetelerinden en ciddî akademik eserlere dek uzanan bütün yayın çeşitlerinin sadece pek azında rastlanılabilen "^" (şapka) işareti; doğru, anlaşılmazlıktan uzak, yanlış telâffuza engel bir Türkçe yazım amacıyla kullanılmaz, kullanılamaz? Neden okuyanı, yazanı, özellikle de yazarı çizeri, çevirmeni, tek bir söyleyişle Türkçeyi kullananı, gündelik yaşayışında önemli önemsiz pek çok ayrıntıda, sık sık gereğinden fazla titizlik gösterir de, sesine, sözüne, düşüncelerine biricik araç olan diline, hiç olmazsa benzeri bir özeni göstermez, gösteremez? Neden dünyada en geçerlisi başta olmak üzere, içinde bulunulan medeniyet dolayısıyla batı dillerinin Türkçeye takmaya çalıştığı boyunduruk ile batılılaşma, yani *çağdaşlaşma* ile *çağdaş batı dillerinin Türkçeyi istilâsı* birbirinden ayırt edilmez, edilemez? Neden geçmişte, o zamanlar içinde bulunulan medeniyet dolayısıyla Arapça ve Farsçanın Türk dilinde yaptığı benzer nitelikli durum hatırlanmaz, hatırlanamaz?